

BARTIN EFSANELERİNDE MİTOLOJİK MOTİFLER

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim GÜMÜŞ*

Öz: 19. yüzyılda halk bilimi çalışmalarının bilimsel bir niteliğe kavuşması mitolojinin olumsuz anlamlarından kurtulmasını sağlar. Mitoloji, insanların ilkel dönemlerinde kendilerini ve dünyayı anlamlandırmaya çalışmalarının bir ürünü olarak ortaya çıkar. Bu nedenle anlatılan bilgi “gerçek ve kutsal bir hikâye” olarak kabul edilir. Zamanla toplumsal değişimler nedeniyle mitler yerini efsane gibi türlere bırakır. Efsanenin pek çok kökeni olmasına rağmen mitik motifleri günümüze kadar ulaştıran ve inanç özelliğini taşıyan bir folklor ürünüdür. Efsane, kendine özgü üslubu bulunan gerçek ya da hayali yer, olay ve kişiler hakkında sözlü kültür ortamında anlatılan nesir biçimindeki halk edebiyatı türüdür. Efsane ile mit arasında konu, mekân, tanım, zaman, inanç, gerçeklik gibi pek çok unsur arasında ortaklık vardır. Bu makalede Bartın’da, birincil kültür ortamında 2018 yılında derlenen altı efsanedeki su, mağara, boğa ve yılan mitik motifleri üzerine çözümleme yapılmıştır. Su, yaratılış ve eskatolojik mitlerdeki simgeselliğini efsanelerde de koruduğu görülmüştür. Türk mitolojisinde ilk insanı doğuran Ana Tanrıça mağara, efsanelerde gizemli ve korku işleviyle koruyucu iye olarak bulunur. Boğa, gücün ve yeniden yaratılışın simgesi olarak efsanelerde mitik konumuyla yer alır. Yılan, yer altı dünyasıyla ilişkilendirildiğinde kötülüğün, yeryüzü ile ilişkilendirildiğinde iyiliğin sembolü olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, efsane, Bartın, iye.

MYTHOLOGICAL MOTIVATIONS IN THE LEGEND OF BARTIN

Abstract: In the nineteenth century, scientific studies of folkloric sciences have helped the mythology to get rid of its negative meanings. Mythology emerges as a product of people trying to make sense of themselves and the world in their primitive periods. Therefore, the information described is considered true and sacred. Due to social changes in time, myths are replaced by genres such as legend. Although the legend has many origins, it is a folklore product that carries the mythic motifs to the present day and carries the faith feature. Legend is a type of folk literature in the form of prose which is told in verbal culture environment about real or imaginary places, events and people with its own unique style. There are partnerships between legend and myth among many elements such as subject, space, definition, time, faith, reality. In this article, the analysis of water, cave, bull and snake mythic motifs in the legend determined in the primary culture in Bartın in 2018 was made. Water has preserved its symbolism in creation and eschatological myths in legends. The main Goddess cave, which gave birth to the first person in Turkish mythology, is found in legend as a guardian spirit with mysterious and fearful function. Taurus stands in legend as myth a symbol of power and re-creation. When the snake is associated with the underworld, it is a symbol of goodness when evil is associated with the face.

Keywords: Myth, legend, Bartın, spirit.

Giriş

Mitoloji ve efsane çalışmalarının bir disiplin hâline gelmesi 19. yüzyılda halk biliminin ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Mitler geçmişten günümüze bazı değişikliklere uğrayarak anlatılmaya devam eder. Yunanca mythos ve logos kelimelerinin birleşiminden oluşan mitolojiye

* Bartın Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi.

eski zamanlarda uydurma söz olarak bakılmakta, “batıl inançlı ve ilkel zihinlerin ürünü” (Lévi-Strauss, 2013, 33) ve “fabl, uydurma, kurmaca olarak” (Eliade, 2001, 11) olumsuzlanmaktaydı. Avrupa’da aydınlanmacı hareketler, Rönesans, reform ve hümanizm gibi akımlar sonrasında bu olumsuzluktan kurtularak bilimsel niteliğine kavuşur. Mit, psikoloji, felsefe, antropoloji halk bilim gibi pek çok bilim dalının çalışma alanına girer. Bu nedenle herkesin kabul ettiği bir tanım yapmak çok zordur. Eliade’ye göre kutsal bir anlatı olan mit “en eski zamanda, “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, Doğaüstü Varlıklar’ın başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik yani Kosmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası (sözgelimi bir ada, bir bitki türü, bir insan davranışı, bir kurum) olsun bir geçekliğin nasıl yaşama geçtiğini dile getirir” (Eliade, 2001, 16). Başka bir deyişle “belli bir durumun yarattığı insan düşgücünün” (Hooke, 1991, 9) ürünü olan mit, insanın “dünyadaki varoluşunu kutsala dayandırarak açıklayan bilgi” (Kaya, 2007, 19), hikâye, tören ile nasıl ve nedenlerine verdiği cevaplardır. Mit ait olduğu toplumda bilimsel bilgiyi, dinsel gereksinimi, pratik uygulamaları karşılar ve gerçek kabul edilir. Malinowski’ye göre mit ilkel toplulukta anlatılan basit bir öykü değil o yaşamın bir gerçekliğidir ve günümüzde “bir romanda bulduğumuz türden bir kurgu karakteri taşımaz, tersine -öyle inanılır- eski zamanlarda geçmiş ve o zamandan beri de dünyayı ve insanın yazgısını sürekli etkileyen canlı bir gerçekliktir” (Malinowski, 1990, 87). Kozmogonik mit “gerçektir, dünyanın yaratılışını anlatır. Ölümün menşei ile ilgili olan mit de doğrudur” (Seyidoğlu, 2005, 16). Mit, sözlü kültür dışındaki “kimseler için en çekici ve aynı zamanda anlaşılması en güç olgudur; zira kozmolojik meselelerle ilgileniyor olsa bile” (Goody, 2017, 66) ikincil kültürdeki kültürel eylemler ve ritüel farklar nedeniyle zor anlamlandırılır. Mit, ait olduğu toplumda gerçek ve kutsal bir olayı anlatır.

Mit, toplumsal değişimler neticesinde yerini masal, efsane, romans gibi türlere bıraktı. Efsanelerin mitolojik, tarihi, dinî, fantastik gibi pek çok kaynağı vardır. “Mitolojik köklü efsaneler, çok eski zamanlarda teşekkül etmişlerdir. Halk, varlığını ve oluş sebebini açıklayamadığı cisim ve olayları izah etme ihtiyacı hissetmiştir. Bu izahlar, zamanla halkın muhayyilesinden katılmış yeni hayalî unsurlarla birlikte bütünleşerek efsaneye dönüşmüştür” (Ergun, 1997, 45). Efsane ile mit arasında benzerlikler bulunsa da bir birinden farklı türlerdir. Efsane “geçmişten günümüze kültür aktarımını sağlayan, kuşaklar arası bağlantı kuran, kültürel yapının anlaşılmasına katkıda bulunan edebî” (Çalışkan, 2018: 11) bir türdür. Mitin “karakteristik özelliği Tanrıların (hayvan ya da insan şeklinde) varlığıdır” (Lüthi, 1995, 67). Efsanede ise olağanüstülükler olsa bile daha çok insanların varlığı ön plandadır. “Olağandışı bir gerçeklikle yüz yüze gelmekten doğmuş olan efsane, tarihsel panoramalar açar. Mit ise, ayın, tören ya da bir toplumsal veya ahlaki kural savunulma talep ettiğinde, yaşı, gerçekliği ve kutsallığı için teminat istediğinde işe karışır” (Malinowski, 1990, 94). Efsane ile mit arasında benzerlikler de fazladır. Örneğin, efsanede zaman motifinin temelinde “mitsel zaman anlayışı yatmaktadır. Din bilginleri, mitolojideki bu zaman kavrayışını eleştirirler. Onlara göre, insan varlığının bu dünyadaki zamandan kopuşu ve bu dünyayla bağı olmayan bir zamana kilitlenmesi, bireylerin toplumsal hayata, tarihe ve zamana yabancılaşmasına yol açmaktadır” (Kaya, 2007, 55). Başka bir ortak motif ise mekândır. Efsanede karşımıza çıkan mekân her ne kadar dünyaya ait olsa da kutsallık görülür. Mitte yer alan mekân da kutsal veya “kutsalın ortaya çıktığı kutsal mekân ile sıradan ve anlamsız mekân olarak ikili bir görünüm arz eder. Kutsal mekân,

başlangıçla, yaratılışla ilişkili olduğu için çevreye de anlam kazandırmakta bir işlev üstlenir. Böylelikle mit sayesinde, ilkel toplum insanının zihninde, evreni, dünyayı bir düzen içinde algılamak imkânı doğar (Kaya, 2007, 56). Tanımlar arasında da benzerlikler yer alır. Efsane, kendine özgü üslubu bulunan gerçek ya da hayali yer, olay ve kişiler hakkında birincil kültür ortamında anlatılan nesir şeklindeki halk edebiyatı türüdür. Efsaneyi genel anlamda tanımlayacak olursak “duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren” (Lüthi, 1995, 66), sözlü kültür ortamında kuşaktan kuşağa aktarılan nesir biçiminde bir anlatım türüdür. Bu bağlamda her iki anlatı türü kutsallık, gerçeklik, “temel konusunda olağanüstülük ve mucizevî bir hâdise” (Bayat, 2010, 119) bakımından da ortaklıklara sahiptir.

Anadolu sahasında esâtir ve üstûre olarak da bilinen efsanenin “insanoğlunun, tarih sahnesinde gördüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit veya kavimler arasında gelişen, zamanla inanç, adet, an’ane ve merasimlerin teşekkülünde” (Elçin, 1998, 314) rolü vardır. Efsanenin genel özellikleri şöyledir:

a. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.

b. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c. Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.

ç. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur” (Sakaoğlu, 1972, 6-7), kısa ve nesir şeklindeki halk bilimi türüdür.

Çalışmada kullanılan metinler, 2018 yılında Bartın’da alan çalışması sırasında birincil kültür ortamında sözlü olarak aktarılmış ve kayda geçirilmiştir.¹ Bartın’dan derlenen yaklaşık yüz efsanede birçok mitik motifin yer aldığı söylenebilir, fakat çalışmayı sınırlandırmak adına altı efsanedeki “su, mağara, boğa ve yılan” sembolleri üzerinde durulmuş ve bunlar çözümlenmiştir.

Mitolojiden Efsaneye Bartın

Batı Karadeniz’de yer alan Bartın, 1991 yılında il statüsüne kavuşmuştur. Yeni bir il olmasına karşın tarihi antik dönemlere kadar uzanır. “Antik dönemlerden itibaren Gaskalar (M.Ö. 14. yy.), Hititler, Bitinyalılar, Paflagonyalılar, Frigler, Fenikeliler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Peçenekler, Kumanlar (bkz. Çam, 2014) gibi pek çok millet bu topraklarda hâkimiyet sürmüştür. Homeros’un İlyada’sında Bartın’dan Truva’yı korumaya gelen yiğitlerden övgüyle söz eder. Hitit metinleri, Ksenophon’un Anabasis’i, Herodot’un Heredotos Tarihi ve Strabon’un Geographika’sı (bkz. Ünal, 2014) gibi pek çok yazılı kaynaklarda Bartın ile ilgili bilgilere yer verilmiştir” (Gümüş, 2018, 5). Selçuklulardan sonra Türklerin hâkimiyeti altına girmiştir. Bartın, irili ufaklı nehirlerle dolu bir şehirdir. Doğusunda Arıt çayı, batısında yani Gazhane mevkiinde Bartın çayı Gökırmak’la birleşerek büyük bir nehir olur “denize yaklaştıkça derinleşir, durgunlaşır ve Boğaz’dan” (Ünal, 2014, 649) Karadeniz’e dökülür. Türkiye’de üzerinde taşımacılık yapılan nadir nehirlerden biridir ve bu nedenle Bartın’ı “Türkiye’nin yegâne nehir

¹ Alan çalışması öğrencilerimizle birlikte gerçekleştirdi. Bu metinler daha sonra müstakil bir çalışmada yayımlanacaktır. Ses ve görüntü kayıtları kişisel arşivimizde yer almaktadır.

limanı durumuna getirmiştir” (Samancıoğlu, 1941, 11). Bartın ile “ilgili antik kaynaklardan birkaç isim günümüze ulaşmıştır. Bunlardan en önemli kanıt Plinius’un Naturalis Historia eserinden gelir” (Çam, 2014, 5). Bu kaynağa göre kentin eski adı Partheno polis’tir. Başka bir rivayete göre Bartın adı kentin içerisinden geçen ve mitik kökenleri olan bu nehirlerden yani “Parthenios”tan gelmektedir. Strabon’a “göre çiçekli bölgelerden geçtiği için bu ismi almıştır” (Çam, 2014, 4). Efsaneye göre Yunan mitolojisinde güzelliğiyle ünlü Afrodit, buraya gelerek Parthenios adlı bu nehirde yıkanmaktadır (Aşcıoğlu, 2001, 7). Parthenios’un kim olduğu ile kaynaklarda farklı bilgiler yer almaktadır. Turhan Yörükan’a (2000, 176) göre Parthenios “Yunanlı yazar ve şair”dir. E. Aşcıoğlu’na göre Yunanlı şairin adı Paflagonyalılar zamanında bu nehre verilmiş ve sonradan Bartın’ın adı olmuştur (Aşcıoğlu, 2001, 8). Fatma Bağdatlı Çam’a göre ise “Parthenia Grekçe “bakire” anlamına gelmekte ve mitolojide tanrıça Artemis ve Hera’nın sıfatlarından biri olarak kabul edilmektedir” (Çam, 2014, 4). Özhan Öztürk ise Parthenos isminin Yunan mitolojisinde “Athena’nın lakaplarından birisi” (Öztürk, 2009, 777) olduğunu ve bakire anlamında kullanıldığını belirtir. İkinci olarak Parthenos’un Stophylos ve Khrysothemis’in kızı olduğunu, babasının onu kardeşi Molpadia ile birlikte şarapları korumakla görevlendirdiğini ancak bunu yapamayınca uçurumdan aşağı atarken Apollon’un onları kurtardığını da söyler. Parthenepo ismini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir, çünkü Parthenepo, “Stymphalos’un kızı. Herakles’ten hâmile kalıp ona Eueres isimli oğlunu doğurmuş olan kadın” (Yörükan, 2000, 390) olarak bilinen Parthenios’un kendisidir. Homeros, Truva savaşlarını anlatırken Paflagonyalıların “Parthenios ırmağı çevresinde kurmuşlardır ünlü saraylarını, kentleri Kromna, Aigialos, yüksek Erythinoi” (Homeros, 1975, 120; 1984, 116) olduğunu anlatır. Homeros, Paflagonyalıların önderi “Ares’in dengi Pylaimenes’in” (Homeros, 1984, 164) öldürüldüğünü anlatırken onlardan mert savaşçılar diye bahseder. Hesiodos, Theogonia adlı eserinde nehirlerin ortaya çıkışını anlatırken “Tethys Okeanos’a ırmaklar doğurdu, suları burgaç burgaç ırmaklar” (Hesiod, 1988, 13; Hesiodos, 1977, 116) ifadesinden sonra nehirleri sayarken uzun Parthenios ırmağını da söyler. Paflagonyalıların Bartın’da yaşamaları ve İlyada destanında M.Ö. 7 – 8 yy. yer alması “Bartın kelimesinin ve coğrafyasının (en) az 3500 yıllık bir geçmişinin” (Ünal, 2014, 656) olduğunu gösterir.

Bartın, su kenti olduğu için efsanelerde çoğunlukla su ile ilgili motiflere rastlanılmaktadır. Arıt beldesinin kökeni açıklayan efsaneye göre mitik kökenleri olan suyun arınma, temizlenme işlevini devam ettiriyor. *Arıt’ın adı önceleri arınma anlamına gelen bir sözcükmüş. Fatih Sultan Mehmet, Arıt’a geldiğinde ordusundakilerin arınması için burada konaklamış. Hatta buraya hanımefendilerle birlikte biraz da asker bırakmış. Zamanla buranın adı arınmadan Arıt’a dönüşmüştür.*² Arıt’ın ortasından akan çay bu efsaneye konu olmuştur. Akağaç köyündeki Acısu efsanesinde³ suyun iyileştirici, doğurganlık gibi özellikleri nedeniyle ona kutsallık atfedilmiştir. Su, mitolojilerde varoluşun temel kaynağıdır. Dünya mitlerinin pek çoğunda yaratılış öncesi dünyanın suyla kaplı olduğu belirtilir. Sümer, Babilonya, İnka ve Maya mitolojisinde kozmosun başlangıcında su vardır (Ayan, 2002, 622). Altay yaratılış mitinde dünyada hiçbir şey yokken “yerin yer olduğunda, sularla kaplıydı her yer” (Ögel, 2003, 451). Yakut efsanelerine göre

² Der.: Rabiya Saruhan

³ Der. Kübra Aslan

dünyanın tabanı Baykal gölüdür ve kutsal kabul edilir. Su, kozmogonik mitlerde “başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür. Kozmik bilgide tufan olarak nitelenen dünyanın su ile kaplanması ezoterik bilgilere göre yaşlanmış dünyanın sonu, yeni oluşumun ilk unsurudur” (Bayat, 2007b, 243). Şamanizm’de yer, dağ gibi su unsurlarının da bir iyesi (ruh) olduğu düşüncesi vardır. Su iyesi çoğu avcı-toplayıcı toplumlarda koruyucu ruh olarak görülür. Su kültü Türk dünyası masallarında “hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, diriltiren, çirkinleştiren, kör eden tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır” (Türkan, 2012, 138). Anasır-ı erbaa olarak bilinen dört unsurdan biri sudur. Yaratılışın temelindeki su anlatılarda ab-ı hayat olarak ölümsüzlük simgesi de taşır. Su paradigması yaşam ile ölümü birleştiren bir görüntüdedir.

Delikli Şile efsanesinde⁴ yer alan mağarayı andıran kemerin altından geçenler şifa bulur. Karşısında yer alan mağara ise gizemli bir mekân olarak yer alır. İnkumu bölgesinin adının menşeyini anlatan efsaneye göre *önceleri kara yolu olmadığı için deniz yoluyla ulaşılmış. Kayalıkların orada bir in (mağara) bulunduğu, içinde de kumların olduğu ve buranın korsan, asker, balıkçı gibi pek çok kişiyi koruduğuna inanılır. Mağara etrafında oluşan anlatılarla zamanla korku temelli olarak içeri girilemediği de anlatılır.*⁵ Mağara, gizemli bir yapıya sahip ve karanlık olması gibi nedenlerle insanlar tarafından “gizemli bir âlem görüntüsü vermekte, korkunç güçlerin yaşadığı mekân özelliği içermektedir” (Bayat, 2007b, 32). Mağara motifi Ay Atam mitinde ilk insanı doğuran anne arketipi olarak görülür. Eski çağlarda çok yağmur yağmış, çamurlar “Kara-Dağcı dağında, bir mağaraya dolmuş, / Mağaranın içinde, kayalar yarılmış, / Yarıkların bazısı insanı andırmış,” (Ögel, 2003, 482-483) zamanla havalar ısınır, dokuz ay rüzgarlar eser ve mağaradan ilk insan çıkar. Yunan mitolojisinde Zeus “Dicteo Andro adlı bir mağarada” (Öztürk, 2009, 298) doğmuş ve büyümüştür. Bu nedenle kendisine atfedilen isimlerden bir Diktaeus’tur. Girit adasında bulunan mağaranın tarihi İ.Ö. 200 yılına kadar uzanmaktadır ve günümüzde turizme açıktır. Tarsus’ta bulunan Yedi Uyurlar efsanesinde yer alan Ashâb-ı Kehf mağarası hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar için kutsal bir mekândır. Maya, İskandinav gibi çoğu mitolojide mağara yaşam ya da ölümün simgesi olarak yer alır. Mağara bazen de yeryüzü ile yer altını bir birine bağlayan bir geçit gibi tasavvur edilir. İslamiyet’te mağara, Hz. Peygamber, hicret sırasında üç gece gizlendiği Sevr mağarası da koruyucu simgeselliğiyle ön plana çıkar. “Mitolojik Ana kompleksinde özel bir statüsü olan mağara, zamanla Gök Tanrı inanç alanına dâhil edilmiş ve ata kültüyle donatılmıştır” (Bayat, 2007b, 31). Eski çağlarda insanların sığınma-barınma ihtiyaçlarını karşılayan mağara zamanla tapınma ihtiyaçlarının da yapıldığı kutsal bir mekâna dönüşmüştür.

Beşköprü köyünde anlatılan *Ecelboğar efsanesinde düğün günü öküzlerin çektiği gelin arabası gelinle birlikte köyün çıkışında bulunan bataklığa saplanıp kaybolur. Ardından köyün 3 km ilerisinde denize bağlanan Gülcağız bölgesinden öküzler sağ olarak dışarı çıkar.*⁶ Bakara suresinde (67-73) sığırın bir parçasıyla ölüye vurarak diriltildiği haber verilir. Mitolojide öküz ya da boğa

⁴ Der.: Mine Çalparmak

⁵ Der.: Mehmet Malak

⁶ Der.: Hümevra Ünlüsoy

yeniden doğuşu yani başlangıcı ve gücü temsil eder. Mezopotamya mitolojisinde gücün ve bereketin simgesi kabul edilmiştir. Kutsal bir varlık olarak görülmüştür. Yunan mitolojisinde Zeus'un, Roma'da Jüpiter'in, Çin'de güneşin ve ilkbaharın, Kelt'te tanrıların, Roma'da Neptün'ün, İskandinav mitolojisinde ise Odin'le özdeşleşmiştir (Öztürk, 2009, 207-208). Hint mitolojinde boğa kutsal kabul edilir. Türk mitolojisinde boğa hem yer hem de gök unsurlarıyla değerlendirilmiş ve farklı sembollerde yer almıştır. Pazırık kurganlarında bulunan boğa tasvirleri de yer unsuruyla ilgili olarak Türk menşeli mitlerinde de yer aldığını gösterir. Eski Türklerde özellikle boğa ya da öküz alplık ongunu sayılırdı (Çoruhlu, 2002, 145). Bağımsızlık simgesi olan tuğlarda öküz kuyruğu kullanılması da gücü simgeler. Moğol "salnamesi Yuan-şi'ye göre Uygurların ecdadı Buka (boğa) Tekin'dir" (Bayat, 2007a, 183). Abakanlar arasında yer ve gök adında iki boğanın kavga ettikleri, gök boğanın kazandığı ve onun da "Urenha'ların kamı" (İnan, 1986, 86) olduğu anlatılır. Yakut şaman dualarında da boğa "yerin kudretli ve mucizeler yaratan boğası" (İnan, 1986, 116) olarak geçer. Oğuz Kağan'ın ayaklarının boğaya benzetilmesi ve boynuzları olan bir başlık takması, Dede Korkut'ta Boğaç Han'ın boğa ile savaşması, Maaday-Kara ve Gılgamış (Akman, 2012, 7-8) destanları gibi örnekler de gösteriyor ki Türklerde boğa önemli bir sembolizme sahiptir.

Fırınlı köyünde yer alan Fırınlı Kalesi'yle ilgili efsanede *kalenin içinde ayakları olan başının insana benzediği ve insan uzuvlarına sahip bir yılanın varlığı anlatılır. Bu yılan yılda bir defa dışarı çıkar ve kuyruk uzunluğu görülmez.*⁷ Efsanenin kökeni Cenevizlilere kadar uzanmaktadır. Efsanedeki yılan özellikleri bakımından Anadolu'da efsane, masal gibi türlerde bulunan Şahmeran'a çok benzer özelliklere sahiptir. Şahmeran, Anadolu mitolojisinde yılanların efendisi olarak bilinen insan başlı bir varlıktır. Şahmeran, "Hitit, Mısır, İran, Arap, Yunan ve Türk dünyasında karşımıza çıkan bir anlatıdır" (Çakır, 2011, 1). Türk mitolojisinde yılan insanları Erlik Han'dan korumak için Bay Ülgen'in sarayının kapısında bekleyen bekçidir. Erlik tarafından kandırılır ve ihanet eder. Bu nedenle Tanrı yılanı "bundan sonra Şeytan'ın kendisi ol! / İnsan düşmanın olsun, öldürsün canın alsın, / Kötülük timsali ol, adın da öyle kalsın!" (Ögel, 2003, 456-457) diyerek onu cezalandırır. Türk kültüründe olumsuz sembollere sahip olan yılan "eski Mısır ve Hint mitolojilerinde kutsal ve ilahi niteliklere sahip bir hayvandır. Aynı husus Yunan, Roma, Hıristiyan" (Çoruhlu, 2002, 158) mitlerinde de geçerlidir. Ancak yer altı dünyasıyla ilişkilendirildiğinde olumsuzlanır. Altay Şamanizm'de Erlik Han "kara yılan kamçılı" (İnan, 1986, 40) olarak tasvir edilir. Hayvanların efsanelere dahil edilmesini insanların yaşantılarını canlandırması, "aynı zamanda oynadıkları roller (hayvanların reisi) ve eylemleriyle (müzakere ederek)" (Goody, 2017, 69) alakalı bir durumdur. Bu durumda insanın davranışları eleştirilebilir.

Sonuç

Mitler, insanın kendisini, makro kozmos olan evreni, mikro kozmos olan dünyayı ve onun parçalarını, doğa olaylarını vb. şeyleri anlamlandırmak için sorduğu neden ve nasıllara verdiği cevaplardır. İnsanlık bu cevapları uzun deney ve deneyimler sonucu elde edebilmiştir. Mitler, anlatıldığı dönemde gerçek ve kutsal kabul edilen ilkel bilginin yansımasıdır. Bu bilgi sözlü kültür ortamında aktarılarak insanlığın gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Toplumlar farklı

⁷ Der.: M. Ali Şengül

kültür seviyelerine ulaştıklarında mitler parçalanarak efsane, masal, hikâye gibi türlere yerini bırakmıştır. Bu türlerde eski mitik düşünce ve inançlar varlıklarını korumuştur. Bu durumu Bartın efsanelerinde de görülmektedir. Bartın adının kökeni mitik inançlarla örülü Parthenios nehrinden gelmektedir. Bu isim antik dönemlerden günümüze kadar değişerek gelmiştir. Bartın'ın nehirle çevrili olması üzerinde yaşanan coğrafyanın kültürleri etkilemesine örnek olarak verilebilir. Su, temel yaşam kaynağı olarak yaratılış mitlerinde arınmayı, kutsallığı, yaşamı vd., eskatolojik mitlerde ise tufan gibi olaylarla ölümü sembolize eder. Bartın'da anlatılan efsanelerde ise şifa kaynağı, yaşam veren, güzelleştiren unsurlara sahiptir. Coğrafyada yaşayan farklı kültürlerin ve inançların kalıntısı olarak efsanelerde başta Yunan mitolojisi olmak üzere farklı mitolojilerin izleri görülür.

Eski çağlardan itibaren insanları çeşitli tehlikelere karşı koruyan mağara mitolojilerde Ana Tanrıça olarak yer alır. Efsanede ise yer adının menşeyini açıklayan mağara, gizemli ve korkutucu özellikleriyle günümüzde de mito-etimolojik işlevini sürdürür. Mitlerde yeniden doğuşu ve gücü sembolize eden boğa, efsanede benzer bir işlevi vardır. Boğa, çamura saplanarak ölümü, deniz kenarından çıkararak doğumu ve ölümsüzlüğü simgeler. Fırınılı Kalesi'ndeki yılan motifi Şahmeran'ı anımsatmakla birlikte onun küçük bir kalıntısı gibi durmaktadır. Bartın efsanelerinde yer alan mitik motifler, günümüzde insanların inanç ve yaşam biçimlerini etkilediğini ve şekillendirmeye devam ettiğini gösterir.

KAYNAKÇA

- Akman, Eyüp. "Türk Mitolojisinde ve Halk Şiirlerinde "Sarı/Kızıl Öküz" İnanç". *Türkiyat Mecmuası*, 22(1), (2012):1-16.
- Aşcıoğlu, Erkan. *Bartın*. Bartın: Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2001.
- Ayan, Ekrem. "Türk Mitolojisinde Su Kültü ve Yada Taşı". *Türkler Ansiklopedisi*. 3: 622-629. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007a.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007b.
- Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.
- Çalışkan, Şerife Seher Erol. *Türkmen Efsaneleri*, Ankara: Gece Akademi, 2018.
- Çakır, Emine. *Hikâye-i Şahmeran Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2011.
- Çam, Fatma Bağdatlı. "Antik Dönemde Bartın/Parthenia". *Çeşm-i Cihan (Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi) E-Dergisi*, 1(1), (2014): 3-17.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
- Elçin, Şükrü. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayıncılık, 1998.
- Eliade, Mirceade. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Ergun, Metin. *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* (C. 1). Ankara: Türk Dil Kurumu, 1997.
- Goody, Jack. *Mit, Ritüel ve Söz*. çev. Damla Sezgi. İstanbul: Küre Yayınları, 2017.
- Gümüş, İbrahim. *Bartın Türbe ve Ritüelleri*. Bartın: Bartın Belediyesi Kültür Yayınları, 2018.
- Hesiod. *Theogony and Works and Days*. New York: Oxford University Press, 1988.

- Hesiodos. *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. çev. Selahattin Eyüboğlu ve Azra Erhat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1977.
- Homeros. *İlyada*. çev. Azra Erhat. İstanbul: Sander Yayınları, 1975.
- Homeros. *İlyada*. çev. Azra Erhat. İstanbul: Can Yayınları, 1984.
- Hooke, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi*. çev. A. Şenel. Ankara: İmge Kitabevi, 1991.
- İnan, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986.
- Kaya, Muharrem. *Mitolojiden Efsaneye: Türk Mitolojisinin Türkiye'deki Efsanelerdeki İzleri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007.
- Lévi-Strauss, Claude. *Mit ve Anlam*. çev. Gökhan Yavuz Demir. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- Lüthi, Max. "Masalın Efsane, Menkabe, Mit, Fabl ve Fıkra Gibi Türlerden Farkı". *Milli Folklor Dergisi*, çev. Sevgül Karasubaşı. (25), (1995): 66-68.
- Malinowski, Bronislaw. *Büyü, Bilim ve Din*. çev. Saadet Özkal. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1990.
- Ögel, Bahattin. *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Öztürk, Özhan. *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2009.
- Sakaoğlu, Saim. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*. Ankara Üniversitesi Basımevi: Kültür Bakanlığı, 1972.
- Samancıoğlu, Kemal. *İktisat ve Ticaret Bakımından Bartın*. Ankara: Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 1941.
- Seyidoğlu, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2005.
- Türkan, Kadriye. "Türk Dünyası Masallarında Su Kültü". *Millî Folklor Dergisi*, (93), (2012): 135-148.
- Ünal, Yenal. "Bartın Adının Anlamı Üzerine Bir İnceleme". *Tarih Okulu Dergisi*, 7(XIX), (2014) 647-647.
- Yörükan, Turhan. *Yunan Mitolojisinde Aşk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

KAYNAK KİŞİLER

- Fikret Demirtaş. 1973, Lise Mezunlu, muhtar.
- Hasan Kara. 1942, İlkokul, emekli.
- Mehmet Kara. 1958, İlkokul, çalışıyor.
- Muharrem Ağırmiş. 1962, İlkokul, çiftçi.
- Rukiye Akkuş. 1977, Lise, çalışıyor.
- Solmaz Bahçeci. 1970, Lise, çalışıyor.
- Şuayip Kuş. 1945, İlkokul, emekli.
- Tacettin Öztürk. 1955, İlkokul, emekli.